ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Samadova Shohida

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti 3-bosqich talabasi

Qurbonova Sevara

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Yangiboyev Norquvvat**

MA’MURIY SUD ISH YURITISHIDA DALILLAR VA ISBOTLASHNING O‘RNI

Annotatsiya

ushbu maqolada ma’muriy sud ish yuritishida dalillar va isbotlash institutining nazariy va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksida dalillar, ularning turlari, isbotlash majburiyati, dalillarni taqdim etish va baholash tartibi yoritiladi. Shuningdek, ma’muriy sud amaliyotida uchrayotgan muammolar, ularning sabablari va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar keltiriladi.

Kalit so‘zlar

ma’muriy sud, dalillar, isbotlash, ma’muriy da’vo, sud himoyasi, MSIYu kodeksi, protsessual huquq, sud amaliyoti, elektron dalillar, qonuniylik

Hozirgi davrda O‘zbekistonda sud-huquq tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ma’muriy sudlarning samarali faoliyat yuritishi muhim yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Fuqaro bilan davlat organi o‘rtasida yuzaga keladigan nizolarni adolatli va qonuniy hal etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, fuqaro va davlat organlari o‘rtasidagi ommaviy-huquqiy nizolarni adolatli hal etishda dalillar va isbotlash institutining ro

‘li nihoyatda muhimdir. Ma’muriy sud ish yuritishida sudning qonuniy, asosli va adolatli qaror qabul qilishi bevosita ish bo‘yicha to‘plangan dalillarga bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli dalillarni to‘plash, tekshirish, taqdim etish va baholash masalasi ma’muriy protsessning markaziy qismi hisoblanadi.

Ma’muriy sudlar asosan davlat boshqaruvi organlari, ma’muriy organlar, mansabdor shaxslar hamda fuqarolar va yuridik shaxslar o‘rtasida yuzaga keladigan nizolarni ko‘rib chiqadi. Bunday nizolarda odatda bir taraf davlat organi bo‘lgani sababli protsessual tenglikni ta’minlash muhim masala hisoblanadi. Aynan shu yerda isbotlash mexanizmi adolatli sudlovning asosiy vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi ma’muriy sudlovning asosiy manbasi hisoblanadi. Mazkur kodeksning 65-moddasida dalillar tushunchasi belgilangan bo‘lib, unga ko‘ra ish uchun ahamiyatga ega bo‘lgan holatlar mavjudligi yoki mavjud emasligini aniqlashga xizmat qiladigan faktik ma’lumotlar dalil hisoblanadi. Ushbu ma’lumotlar taraflarning tushuntirishlari, guvohlarning ko‘rsatmalari, yozma va ashyoviy dalillar, ekspert xulosalari, audio-video yozuvlar hamda elektron hujjatlar orqali aniqlanadi.

Kodeksning 67-moddasida dalillarning aloqadorligi masalasi mustahkamlangan bo‘lib, sud faqat ishga daxldor bo‘lgan dalillarni qabul qilishi belgilangan. 68-moddaga ko‘ra esa qonunni buzgan holda olingan dalillardan foydalanishga yo‘l qo‘yilmaydi. Bu norma sud adolatining muhim kafolati sifatida xizmat qiladi.

MSIYu kodeksining 70-moddasida isbotlash majburiyati ko‘rsatilgan. Unga ko‘ra, ishda ishtirok etuvchi har bir shaxs o‘z talab va e’tirozlariga asos qilib ko‘rsatayotgan holatlarni isbotlashi shart. Biroq ma’muriy nizolarning o‘ziga xos jihati shundaki, davlat organi, mansabdor shaxs yoki ma’muriy organning qarori, harakati yoki harakatsizligining qonuniyligini isbotlash majburiyati aynan shu organning zimmasiga yuklatiladi.

Shuningdek, 71-moddada dalillarni taqdim etish va talab qilib olish tartibi, 72-moddada yozma dalillar, 73-moddada ashyoviy dalillar, 74-moddada ekspert xulosasi, 75-moddada guvoh ko‘rsatmalarining protsessual tartibi belgilab qo‘yilgan. Ushbu kodeksda dalillar va isbotlash masalalari alohida boblarda tartibga solingan. Kodeksga ko‘ra, ish bo‘yicha dalillar deb ish uchun ahamiyatga ega bo‘lgan holatlarni tasdiqlovchi yoki rad etuvchi faktik ma’lumotlarga aytiladi. Sud aynan shu ma’lumotlar asosida taraflarning talab va e’tirozlarini baholaydi.

MSIYu kodeksida dalillarning quyidagi turlari belgilangan: yozma dalillar, ashyoviy dalillar, ekspert xulosalari, mutaxassislarning tushuntirishlari, guvohlarning ko‘rsatmalari, taraflarning tushuntirishlari, audio va video yozuvlar hamda elektron hujjatlar. Qonunni buzgan holda olingan dalillardan foydalanishga yo‘l qo‘yilmaydi. Bu norma sud adolatining muhim kafolatlaridan biridir.

Isbotlash esa ishni mazmunan hal qilish uchun zarur bo‘lgan holatlarni aniqlash maqsadida dalillarni yig‘ish, tekshirish va baholash jarayonidir. MSIYu kodeksiga muvofiq, ishda ishtirok etuvchi har bir shaxs o‘z talablari va e’tirozlariga asos qilib keltirayotgan holatlarni isbotlashi kerak. Biroq ma’muriy sud ish yuritishining muhim xususiyati shundaki, davlat organining qarori, harakati yoki harakatsizligining qonuniyligini isbotlash majburiyati aynan shu organning o‘ziga yuklatiladi. Bu qoida fuqaro manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan juda muhim protsessual kafolatdir.

Mazkur qoida amaliy jihatdan juda katta ahamiyatga ega. Chunki oddiy fuqaro ko‘pincha davlat organiga nisbatan kamroq huquqiy va moddiy imkoniyatlarga ega bo‘ladi. Agar isbotlash majburiyati faqat fuqaro zimmasiga yuklatilsa, bu adolat tamoyiliga zid bo‘lar edi. Shu sababli ma’muriy organ o‘z qarorining qonuniyligini mustaqil ravishda asoslab berishi shart.

Dalillarni taqdim etish va talab qilib olish masalasi ham kodeksda batafsil tartibga solingan. Dalillar, avvalo, ishda ishtirok etuvchi shaxslar tomonidan taqdim etiladi. Biroq sud ishni to‘g‘ri hal qilish maqsadida taraflarning iltimosiga ko‘ra yoki o‘z tashabbusi bilan ham dalillarni talab qilib olishi mumkin. Bu holat ma’muriy sudning faol protsessual rolini ko‘rsatadi.

Dalillarning aloqadorligi va maqbulligi alohida e’tibor talab qiladi. Sud faqat ishga aloqador bo‘lgan dalillarni qabul qiladi. Agar qonunchilikka ko‘ra muayyan holat faqat aniq turdagi dalil bilan tasdiqlanishi lozim bo‘lsa, boshqa dalillar bilan uni isbotlash mumkin emas. Bu esa dalillarning protsessual sifatini ta’minlaydi.

Dalillarni baholash sudning ichki ishonchi asosida amalga oshiriladi. Hech bir dalil oldindan ustun kuchga ega emas. Sud barcha dalillarni ularning o‘zaro bog‘liqligi, ishonchliligi va qonuniyligi nuqtai nazaridan kompleks baholaydi. Dalillarni noto‘g‘ri baholash esa adolatsiz qaror chiqarilishiga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda ma’muriy sud amaliyotida bir qator muammolar mavjud. Birinchi muammo – elektron dalillarning haqiqiyligini tekshirish mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganidir. Hozirgi raqamli davrda elektron pochta, telefon yozishmalari, onlayn murojaatlar va videoyozuvlar muhim ahamiyatga ega bo‘lsa-da, ularni protsessual jihatdan mustahkamlash zarur.

Ikkinchi muammo – ayrim fuqarolarning o‘z huquqlarini qanday himoya qilishni bilmasligi, dalillarni to‘plash va taqdim etish tartibidan xabardor emasligidir. Natijada ular sudda o‘z manfaatlarini to‘liq himoya qila olmaydi. Bu esa huquqiy savodxonlik masalasini ham kun tartibiga olib chiqadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun bir necha aniq yechimlar taklif etish mumkin. Avvalo, davlat organlarining sud oldidagi protsessual javobgarligini kuchaytirish lozim. Elektron dalillar bo‘yicha alohida protsessual standartlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Elektron hujjatlarni autentifikatsiya qilish, ularning manbasini aniqlash va saqlash tartibi aniq belgilanishi zarur.

Ikkinchidan, aholining huquqiy savodxonligini oshirish bo‘yicha amaliy ishlar kuchaytirilishi kerak. Fuqarolarga ma’muriy sudga murojaat qilish tartibi, dalillarni taqdim etish usullari va protsessual huquqlari haqida sodda va tushunarli shaklda tushuntirish berilishi lozim.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda bu yo‘nalishda muhim islohotlar amalga oshirildi. Ma’muriy sudlar mustaqil tizim sifatida shakllandi, fuqarolarning davlat organlari ustidan sudga murojaat qilish imkoniyatlari kengaydi, elektron sud tizimlari bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda. Biroq bu jarayonni yanada takomillashtirish uchun dalillar va isbotlash institutining amaliy samaradorligini oshirish zarur.

Ma’muriy sud ish yuritishida dalillar va isbotlash masalasi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Konstitutsiyaning 55-moddasida ҳap kimning o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish huquqi kafolatlangan. Ushbu norma fuqaroning davlat organlari ustidan sudga murojaat qilishining konstitutsiyaviy asosini tashkil etadi. Shuningdek, Konstitutsiyada qonun ustuvorligi, adolat va sud mustaqilligi tamoyillari belgilangan bo‘lib, ular dalillarni xolis baholashda asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi.

"Sudlar to‘g‘risida"gi Qonunda sudlarning mustaqilligi, sudyaların faqat qonunga bo‘ysunishi va ishlarni xolis ko‘rib chiqish prinsiplari mustahkamlangan. Bu esa dalillarni baholashda tashqi ta’sirlarning oldini olishga xizmat qiladi. "Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida"gi hamda "Elektron raqamli imzo to‘g‘risida"gi qonunlar esa elektron dalillarning huquqiy kuchini belgilab beradi. Hozirgi davrda elektron murojaatlar, elektron pochta va raqamli hujjatlar ma’muriy sudlarda muhim dalil sifatida tobora ko‘proq qo‘llanilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining ayrim qarorlarida ham dalillarni baholash bo‘yicha tushuntirishlar berilgan. Jumladan, sudlar ish bo‘yicha barcha holatlarni to‘liq aniqlashi, taraflarning har bir vajiga huquqiy baho berishi va qarorda dalillar nega qabul qilingan yoki rad etilganini asosli ko‘rsatishi lozimligi ta’kidlangan. Bu amaliyot sud qarorlarining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Umumiy xulosa sifatida aytish mumkinki, ma’muriy sud ish yuritishida dalillar va isbotlash instituti butun protsessning eng asosiy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Sud qarorining adolatli chiqishi, avvalo, ish bo‘yicha to‘plangan ma’lumotlarning sifati va ularni to‘g‘ri baholashga bevosita bog‘liqdir. Sud qarorining adolatliligi aynan dalillarning sifati va ularni to‘g‘ri baholashga bog‘liq. Ayniqsa, fuqaro va davlat organi o‘rtasidagi nizolarda isbotlash mexanizmi huquqiy himoyaning eng muhim vositasidir. Qonunchilikni takomillashtirish, sud amaliyotini

kuchaytirish va xorijiy tajribani oqilona joriy etish orqali ma’muriy sudlov tizimining samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Sudlar to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida”gi Qonuni.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron raqamli imzo to‘g‘risida”gi Qonuni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenum qarorlari.
7. Ma’muriy sudlarga murojaat qilish tartibi bo‘yicha davlat huquqiy portali materiallari.
8. X.R. Rahmonqulov. Ma’muriy protsessual huquq. Darslik.
9. M.H. Rustamboyev. Sud va huquq masalalari bo‘yicha ilmiy asarlar.
10. Z.M. Islomov. Davlat va huquq nazariyasi.
11. Germaniya Ma’muriy protsessual qonunchiligi bo‘yicha ilmiy manbalar.
12. Qozog‘iston Respublikasi Ma’muriy protsessual kodeksi.
13. Yuridik fanlar bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami.
14. Lex.uz milliy qonunchilik bazasi materiallari.
15. Oliy sud rasmiy sharhlari va sud amaliyoti materiallari.